

УДК 94(477.43).084

Микола Олійник

ГОЛОД 1925 РОКУ НА ПОДІЛЛІ ЯК ПЕРЕДУМОВА ГОЛОДОМОРУ

Аналізуються причинно-наслідкові зв'язки насильницького проведення податково-продовольчих кампаній 1921–1924 років, придушення повстанського руху, незадовільного матеріального становища селян з голодом 1925 року на Поділлі.

Ключові слова: продовольчий податок, повстанський рух, насилля, худоба, посівні площі, голод.

Актуальність проблеми зумовлюється тим, що голод 1925 р. на Поділлі був однією з маловідомих сторінок історії України. Дослідження його причин і масштабів, дозволяє виявити взаємозв'язок між податково-продовольчою політикою радянської влади, ставленням до неї селян, природними чинниками та голодом.

Наукова новизна полягає у тому, що на основі принципу об'єктивності та системного підходу, застосовуючи контент-аналіз і історико-порівняльний метод, аналізуючи документи та матеріали архівів і збірників документів, визначено місце та значення окремих чинників, які призвели до голоду. Проаналізовано вплив податкової політики та кампаній з допомоги голодуючим у Поволжі та південних губерніях УСРР на життєздатність селянських господарств Поділля, ставлення до них подолян. Встановлено, що органи статистики ігнорували численні попередження про загрозу голоду та надавали Держплану необ'єктивну інформацію щодо прогнозованого врожаю, що призводило до встановлення нереальних податкових завдань.

З'ясовано, що задля виконання завдань центру органи влади на Поділлі організували тотальне вилучення продуктів у селян і вкрай несміливо сигналізували своєму керівництву про загрозу голоду в краї, а коли він розпочався, то надавали вкрай незначну допомогу. Виявлено взаємозв'язок ареалу, охопленого голодом, із територією найактивнішого повстанського руху 1921–1922 років на Поділлі.

Об'єкт дослідження – політика радянської влади упродовж 1921–1925 рр., яка спричинила настання голоду на Поділлі.

Предмет дослідження – діяльність органів влади на Поділлі з реалізації політики КП(б)У, яка спричинила настання голоду 1925 р.

Основна мета статті полягає у виявленні та дослідженні причинно-наслідкових зв'язків між насильницьким проведенням податково-продовольчих кампаній 1921–1924 років, придушенням повстанського руху, незадовільним матеріальним становищем селянських господарств і природних чинників з голодом 1925 року на Поділлі.

Завдання статті – проаналізувати форми та методи реалізації податкової політики та кампаній з допомоги голодуючим на Поділлі, їх вплив на життєздатність селянських господарств краю, ставлення до них подолян, роль діяльності органів радянської влади на Поділлі в переростанні природних факторів у голод.

Основа джерельної бази статті складають архівні матеріали Центрального державного архіву громадських організацій України, державних архівів Вінницької та Хмельницької областей. Значну їхню частину вперше введено в науковий обіг.

З ідеологічних причин ця тема в радянській історіографії не порушувалася. Одними з перших наукових досліджень, у яких розглядаються різні аспекти голоду 20-х років на Поділлі стали праці І. Шульги [1], В. Василенко [2], В. Васильєва [3], збірник документів та матеріалів "Голод та голодомор на Поділлі 1920–1940 рр." [4]. Враховуючи це, автор прагне внести свою частку в дослідження зазначеної теми.

У 1921 р. Україна зіткнулася з небувалою посухою. У п'яти південних і східних губерніях – Запорізькій, Катеринославській, Миколаївській, Донецькій та Одеській – зібрали лише по 4–10,5 пудів зерна з десятини, що складало від 7,4 до 24,9 % звичного врожаю. На цьому фоні Подільська губернія із 54 % врожайності вважалася щасливою [5, с. 27]. Відтак зобов'язана буда сплатити найбільший обсяг продовольчого податку з усіх губерній УСРР – 16 млн пудів з врожаю 1921 р. [6, арк. 108]. З допомогою військової сили, продовольчих загонів і судових репресій органи радянської влади змогли, долаючи опір повстанських загонів, зібрати лише 13197 млн пудів [7, арк. 110]. Характерно, що при цьому об'єктивні обставини, які унеможлилювали виконання завдання ігнорувалися. Так, у Ямпільському повіті 5 волостей постраждали від засухи, але в січні здали 100 % продподатку. Як наслідок – вони зовсім залишилися без насіння. Однак подільська губерньська економічна нарада, не маючи резервів насіння, дала вказівку "шукати місцеві резерви" [8, арк. 13 зв.].

Влітку 1922 р. значну територію Поділля охопила посуха. Місцями спостерігалися прояви голоду [9, с. 132–133]. Цей факт помітили міжнародні благодійні організації. Про це свідчить створення 2 червня 1922 р. Подільського комітету допомоги при Американській організації допомоги (АРА) під головуванням К. Яримовича [10, арк. 15]. Як зазначав Валерій Васильєв, уже до серпня його представництва працювали у 80 населених пунктах Поділля, хоча губернія офіційно не була визнана постраждалою від голоду [3, с. 114]. В той же час здійснювався збір допомоги голодуючим у Поволжі та на півдні України – на 1 липня 1922 р. зібрали 290 тис. пудів хліба, відправили – 285 тис. пудів [7, арк. 22].

Однак певні корективи влада все ж таки змушена була зробити – 17 березня 1922 р. було ухвалено Декрет ВУЦВК і РНК УСРР “Про єдиний натуральний податок на продукти сільського господарства на 1922–1923 рік”. Його розмір для Поділля зменшили до 11 млн 150 тис. пудів. Проте в грудні Народний комісаріат продовольства (Наркомпрод) збільшив його до 11 млн 500 тис. пудів [11, арк. 131 зв.].

Щоб забезпечити позитивний хід продкампанії, радянська влада зуміла придушити до кінця вересня 1922 р. масовий повстанський рух на Поділлі. Крім того, у випадках пасивності сільрад і волвиконкомів до них безжалюно застосовували адміністративні та судові репресії, за несумлінне ставлення до стягнення податку передавали до суду членів волвиконкомів і сільрад. Такі випадки були в Брацлавському, Ольгопільському, Ямпільському та Літинському повітах. Аналогічні дії застосовувалися також до селян-боржників у Вінницькому, Ямпільському, Кам’янецькому та Ольгопільському повітах. Загалом станом на 1 січня 1923 р. народні суди та революційні трибунали “розглянули 1982 справи та винесли 1303 адміністративних покарання, серед яких переважали арешт майна та взяття під варту порушника” [12, с. 91]. Крім того, в семи з дванадцяти повітів – Гайсинському, Жмеринському, Брацлавському, Могилівському, Ольгопільському, Літинському, Ушицькому широко застосовувалася збройна сила [7, арк. 36–66.].

Вжиті заходи дали бажані результати. Як зазначалося у звіті від 30 грудня 1922 р. Кам’янець-Подільського повітвиконкому: “За винятком деяких волостей надходження продподатку проходить досить успішно, щодо інших були вжиті репресії судового та карального характеру (передача суду Трибуналу, введення загонів тощо)”. Разом з тим зверталася увага на те, що “дії загонів по викачуванню продподатку супроводжувались масовими безчинствами і викликали не лише невдоволення, але й бродіння серед селянства” [9, с. 215].

Загалом до 5 січня 1923 р. на Поділлі було зібрано 11 млн пудів натурального податку, що складало 95,65 % збільшеного плану [11, арк. 131 зв.]. Невиконання плану оформлялося як “недоїмка”. На селян, які відмовлялися її погашати, складали акти, описували майно на суму недоїмки та передавали до суду [13, арк. 86]. За рішенням податкової секції губпродкому від 2 лютого 1923 р. всі заборгованості потрібно було погасити до 15 лютого, застосувавши “посилений нажим”. Для осіб, які після всіх заходів впливу все ж не зможуть погасити недоїмку, рішенням продовольчої секції нарсуду її слід було перенести на наступну податкову кампанію. Списки “злісних неплатників”, які мали великі земельні наділи, після 15 лютого мали “передавати на висновок губпродкому для притягнення до судової відповідальності” [7, арк. 28]. Звернімо увагу, що під час посівної кампанії весною 1922 р. для негайного звільнення всіх ув’язнених за невнесення продподатку, крім злісних неплатників, достатньо дуло лише постанови Президії Губвиконкому від 16 березня 1922 р. та зобов’язання осіб, яких звільняють, давати підписку про сплату належного з них податку з нового врожаю [14, арк. 18].

Після 15 лютого 1923 р. у зв’язку із проведенням адміністративно-територіальної реформи та реорганізацією в її рамках податкових органів продподаткова робота практично припинилася [7, арк. 29]. Отримана передишка в зборі податків дозволила проаналізувати досвід попередніх продподаткових кампаній. Результатом став Декрет ВУЦВК і РНК УСРР від 10 травня 1923 р. “Про запровадження єдиного сільськогосподарського податку”. Він передбачав з 1 жовтня 1923 р. уніфікацію всіх податків, доведення до селянина остаточної норми податку заздалегідь; заборону встановлення будь-яких інших податків. Крім того, єдиний сільгосподаток мав стягуватися порівну в натуральній та грошовій формі, а з 1 січня 1924 р. лише в грошовій. Його платили всі, хто працював чи розміщувався на землі. Для Поділля він мав складати 5,5 % від валового продукту по губернії, тобто 7137 тис. пудів від прогнозованого валового збору – 130581 тис. пудів зерна [15, с. 92].

На перший погляд може скластися враження, що радянська влада справді перейнялася турботою про “трудове селянство”. Однак, поглянемо прискіпливіше на справжній стан справ. Насамперед зазначимо, що ставши об’єктом репресій під час “викачування” продподатку та не маючи змоги захистити себе, восени 1922 р. – весною 1923 р. селяни вдалися до асиметричної відповіді. Вони суттєво скоротили посівні площі під головною “податковою культурою” – озимую

пшеницею: з 191, 3 тис. десятин у 1922 р. до 161, 2 тис. десятин у 1923 р. (у 1916 р. засівали 337, 1 тис. дес.) [16, арк. 54].

Держплан, аналізуючи ситуацію, забив на сполох: "Задовго до отримання підсумків за 1923 р. було видно ознаки деградації господарства, – зазначалося в доповідній записці Держплану УСРР від 4 грудня 1923 р. У ЦК КП(б)У "Сільське господарства Волинської та Подільської губерній". – Насамперед це проявилось в скороченні посівних площ у порівнянні з минулим роком. На Поділлі на 1,9 %... Невеликий сам по собі процент є вельми відчутним при малоземеллі цих губерній" [17, арк. 46]. Також продовжилася негативна тенденція попередніх років щодо скорочення посівів озимої пшениці – на Поділлі на 16 %. Певне підвищення врожайності нівелювалося падінням цін на хліб, тому господарський ефект від цього був незначним [17, арк. 46]. Крім того, відбулося скорочення поголів'я худоби (див. таблицю 1).

Таблиця 1

	1921 р.	1922 р.	1923 р.
Коней дорослих	405,3	378,1	318,8
Великої рогатої худоби	582,5	552,8	485,2
молодняка й телят	282,1	342,6	193,6
свиней	425,8	413,5	257,9

[18, арк. 5 зв.].

ЦСУ наголошувало, що аналіз вікового складу худоби свідчить "про скорочення переважно молодняка, що є одним з проявів регресивності господарств, бо молодняк є зазвичай тим резервом, куди вкладаються вільні капітали в селянському господарстві. При відчутті дефекту він в першу чергу йде під ніж. Підтвердженням цьому слугує співвідношення цін на хліб і м'ясо. В той час, як в Донецькій губернії ціна на м'ясо в 14,5 рази перевищувала ціну на хліб, по Одеській – в 15 разів, по Волинській – лише в 5,3 рази, а по Подільській – в 6,2 рази. Це ясно вказує на посилену пропозицію м'яса, яка утворилася за рахунок масового забою худоби" [17, арк. 46]. Підрахувавши всі можливі доходи селянського господарства, Держплан зробив висновок, що середній дохід з усіх видів продуктів на душу, які підлягають оподаткуванню за єдиним сільськогосподарським податком, становить по Поділлі – 17,9 пуди, тоді як подушний дохід, встановлений Центральним статистичним управлінням (ЦСУ) для оподаткування повинен становити 22,7 пуди. Тому була внесена пропозиція скоротити розмір єдиного сільськогосподарського податку на 1300 тис. пудів. Однак, всупереч пропозиціям Держплану, його збільшили на 107 % [17, арк. 46–47]. Таким чином було проігноровано попередження: "Якщо не вжити негайних заходів, то наслідки будуть набагато трагічнішими, ніж голод 1921 року" [17, арк. 46 зв.].

Аналогічно було проігноровано висновки та застереження, зроблені Комісією ЦК КП(б)У, Державного політичного управління, Української військової округи, Народного комісаріату Робітничо-селянської інспекції по обстеженню державного кордону під головування М. Скрипника, яка в квітні-травні 1923 р. обстежила стан кордону із Польщею. Вона встановила, що баланс сільського господарства на Поділлі в 1922–1923 рр. "зводився з дефіцитом в 2.046.232 пуди (в житніх одиницях)". Відтак: "Становище селянських господарств Поділля таке, що над ним слід серйозно задуматися і знайти вихід із становища. Деградація сільського господарства, пов'язана сукупністю умов як адміністративне становище, зростаючі податки, слабкість кооперації, малопожвавлена торгівля, перехід до старої первісної техніки вимагають всебічної постановки питання як на місці, так і в центральних органах влади. Головний фактор, який виділяється, що підлягає строгому обліку це припинення збільшення податків і категорична ліквідація всіляких самовільних зборів і незаконних податків. Комісія має низку фактів, що селянство розорює землю весною, а восени в нього забирають 75 % врожаю. Судові комісії бездіють. Комнезам не має належної підтримки в Радянських органах. Звідси можемо зробити певний висновок: село на Поділлі переживає 17–18 рік" [18, арк. 47–50 зв.; 19, арк. 63–64].

Фактично на початок 1924 р. селяни Поділля залишилися без будь-яких продовольчих запасів, що загрожувало голодом у разі навіть невеликих природних негараздів. Однак влада й надалі ігнорувала реалії. Так, при складанні хлібофуражного балансу на 1924–1925 господарський рік Центральне статистичне управління УСРР надміру оптимістично поставилося до того, що вперше посівні площі на Поділлі перевищили довоєнні і зросли до 1531 тис. десятин [20, с. 68], і дало необґрунтований прогноз врожаю, хоча вже були суттєві ознаки нової засухи – 186842,9 тис. пудів проти 130581, 8 тис. пудів (з них: збіжжя – 67,5 млн пуд., картоплі 37,2 млн пуд. у 1923 р. [21, арк. 62, 70; 22, с. 324]. Одночасно вольовим рішенням, виходячи "з максимальних скорочень", зменшило норми витрат продуктів – а саме: "Витрати на корм худобі в розмірі 40 % минулорічних норм і втрати на продовольство замість 17 пудів на душу – лише 15 пудів". Тобто, з одного боку максимально збільшувалися прогнози щодо врожаю, а з іншого – зменшувалися витратні статті [21,

арк. 62]. Зазначимо, що лише 3 липня 1925 р. Політбюро ЦК КП(б)У визнало помилки ЦСУ при визначенні врожайності 1924 р. [23, с. 180].

Реалістичніше змушені були дивитися на дійсність місцеві органи влади. Аналізуючи становище в краї, X Подільська губерньська конференція КП(б)У в травні 1924 р. звернулася до РНК УСРР з проханням “надати населенню економічну допомогу та зменшити податок, щоб відновити зруйноване селянське господарство. У 1924–1925 сільськогосподарському році податок зменшено до 144 тис. тон” [3, с. 115], або понад 8791 тис. пудів.

Як показали подальші події, таке зниження було вкрай недостатнім. Унаслідок засухи на півдні, аномально теплої весни та холодного літа, нашестя шкідників і місцями неймовірного граду вдалося зібрати лише 16,8 млн пудів збіжжя та картоплі [2, с. 279; 3, с. 115–116] при потребі – 99 млн пудів [22, с. 324]. Крім того, з весни до осені 1924 р. поголів'я худоби ще зменшилося на 2,9 %, а кількість господарств без робочої худоби зросло з 57,5 % до 60,5 %. [22, с. 498]. Все свідчило про загрозу настання голоду. Так, уже на початку 1925 року в селах Барського району Могилівської округи Терешки і Голубівка хліба зовсім не залишилося [24]. Але замість реальної допомоги з боку влади, селяни отримали посилення репресій у ході викачування податку. На думку Валентини Василенко, саме застосування примусових методів забезпечило виконання програми збору податку 1924–1925 р. у Подільській губернії більше ніж на 100 % [2, с. 280]. Поеднання всіх цих факторів з поголовним зубожінням селян призвело до того, що вже до червня 1925 р. голод охопив у Тульчинському районі 70 % населення, Барському – 50 %, Шаргородському – 60 %, Муровано-Курилівському – 50 %, Джуринському – 70 %, Ямпільському районі – 60 % [2, с. 279; 24]. Звернімо увагу, що саме в цих районах у 1921–1922 рр. був активний антибільшовицький повстанський рух.

Лише отримавши політичний лист секретаря Могилів-Подільського Окружного комітету КП(б)У Одогова за червень 1925 р. з повідомленням про недорід і голод в окрузі, ЦК КП(б)У дав наступні вказівки: “1. В постраждалих районах, де населення не поверне затраченого на посівній – сільгосподаток на 1925–26 р. скасовується повністю. 2. При частковому недороді податок зменшується з можливістю відстрочки сплати на наступний рік. 3. Надати насіннєву позику постраждалим. 4. Надати постраждалому населенню продовольчу допомогу до збору врожаю кукурудзою, в розмірі 1 пуд на їдця” [25, арк. 64–65].

Загалом продовольча допомога голодуючим складалася з “а) допомоги дорослому населенню у вигляді громадсько-меліоративних робіт, б) харчування дитячого населення у вигляді приварку школярам, видачі сухого пайка дітям, не охопленим школою, в) допомоги харчування матерям, які годують грудьми та вагітним, г) продовольчої допомоги підопічним Народного Комісаріату Соціального Забезпечення (далі – НКСЗ)”. Вона передбачалася впродовж 10 місяців. Для дорослих і підопічних НКСЗ продовольча допомога розраховувалася з норми 16 пудів хліба на рік, а дітям (до 15 років включно) – 15 пудів. Кількість вагітних визначили як 4 % від всього населення, а тих, які годують – 2 %. Проте пайок передбачався лише 40 % матерів, які годують грудьми [25, арк. 74–75]. Відкривалися їдальні для дітей. Так, “Вісті ВУЦВК” 12 квітня 1925 р. повідомляли про відкриття трьох їдалень для 330 дітей у Могилів-Подільському районі [23, с. 96]. Ступінь забезпечення продовольчою допомогою дітей і жінок, які годують немовлят показує таблиця 2.

Таблиця 2

Округи	% дітей	% матерям, які годують грудьми та вагітним
Кам'янецька	42,8	6,1
Могилівська	42,8	6,1
Тульчинська	43,3	6
Проскурівська	42,8	6,1

[25, арк. 74].

Разом з тим, із сум, виділених Кам'янецькій окрузі, частину грошей, виділених на оплату громадських робіт і допомогу дітям, зняли на допомогу ще більше постраждалим районам Автономної Молдавської СРР, Первомайській і Зинов'євській округам, а Могилівській окрузі збільшили на 20 % [25, арк. 74 зв.].

Ставлення селян до цієї допомоги видно з виступу на V з'їзді рад Подільської губернії 15 квітня 1925 р. делегата-селянина з Могилів-Подільської округи В. Потерлевича. На його думку це була не допомога, а “справжній бандитизм”, коли спочатку хліборобів змусили продавати державі пуд збіжжя по 50 копійок, а коли ті залишилися без хліба та грошей “влада каже, що вона повернулася до нас обличчям, дає нам хліб. За нього вона вимагає у вісім разів дорожче – по чотири карбованці” [4, с. 106–107].

Проте, навіть недостатня і грабіжницька, допомога була вкрай необхідною. Її обсяг і види станом на середину липня 1925 р. видно з таблиці 3.

Таблиця 3.

Округа	Проддопомога				
	Громадські роботи	Дитяче харчування	Харчування матерів	Прод. доп. підопіч. НКСЗ	Загалом прод. доп.
Кам'янецька	254539	270250	111000	19536	658325
Могилівська	1381479	1291385	380000	37634	3090498
Тулчинська	108128	122935	33000	4554	268617
Проскурівська	50407	59815	16000	2517	128739

[25, арк. 77].

Зазначимо, що визначити кількість жертв голоду 1925 р. на Поділлі достеменно неможливо.

Таким чином, можемо зробити висновок, що голод 1925 року лише частково був зумовлений природними чинниками. Головною ж його причиною була податкова політика радянської влади в прикордонному краї, яка, відбираючи в селян до 75 % харчів, свідомо прирікала їх на голодування. Метою такої політики була упокорення подолян і помста за масовий антибільшовицький повстанський рух у 1921–1922 рр. Набутий досвід використано у 1932–1933 рр.

Список використаних джерел

1. Шульга І. Г. Голод на Поділлі / І. Г. Шульга – Вінниця, 1993 – 224 с. 2. Василенко В. М. Голодні лихоліття першої половини 1920-х рр. та їхній вплив на соціально-економічне становище та настрої населення Поділля / В. Василенко // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія. – Вінниця, 2008. – Вип. 13. – С. 277–281. 3. Васильєв В. Порівняльний аналіз голоду та Голодомору: Вінницька область (1920–1940-і рр.). / В. Васильєв // Історія України: маловідомі імена, події, факти. – К.: Інститут історії України НАН України, 2011. – № 37. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://histans.com/JournALL/histname/histname_2011_37/8.pdf. 4. Голод та голодомор на Поділлі 1920–1940 рр.: Збірник документів та матеріалів // Обласна редколегія науково-документальної серії книг "Реабілітовані історією" / [голова І. С. Гамрецький, заступники В. П. Лациба, С. С. Нешик та ін. Автори-упорядники: Р. Ю. Подкур, В. Ю. Васильєв, П. М. Кравченко, В. П. Лациба, І. П. Мельничук, В. І. Петренко]. – Вінниця, ДП "ДКФ", 2007. – 704 с. 5. Гуревич М. Б. Голод и сельское хозяйство Украины. Очерк / М. Б. Гуревич – Харьков: Первая Гос. Типография им. тов. Петровского Г. И., 1923. – 47 с. 6. Центральний державний архів громадських організацій України (ЦДАГО України), ф. 1, оп. 20, спр. 397. 7. Державний архів Вінницької області, ф.Р.-925, оп. 8, спр. 4. 8. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 1282. 9. Поділля та Південно-Східна Волинь у перші роки радянської влади (в документах та матеріалах) / [Автор-упорядник, передмова, коментарі М.П.Олійник]. – Хмельницький, ХНУ, 2008. – С. 46. 10. Державний архів Вінницької області, ф.Р. 925, оп. 2, спр. 202. 11. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 1175. 12. Котик Ю. В. Діяльність радянських продподаткових органів в умовах переходу до єдиного натурального податку у 1922 році / Ю. В. Котик // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / [Гол. ред. В. М. Вашкевич]. – К.: ВІР УАН, 2012. – Випуск 59 (№ 4). – С. 87–92. 13. Державний архів Хмельницької області, ф. 337, оп. 1, спр. 100. 14. Державний архів Вінницької області, ф.Р. 925, оп. 5, спр. 1. 15. Корновенко С. В. Село. Хліб. Гроші. Податкова політика радянської влади в українському селі в період НЕПу / С. В. Корновенко, В. М. Лазуренко. – Черкаси: "Ваш Дім", Видавець ПП Дикий О. О., 2004. – 188 с. 16. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 1741. 17. Там само, спр. 1746. 18. Державний архів Вінницької області, ф. Р.-925, оп. 8, спр. 33. 19. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 1758. 20. Социалистическое строительство на Виннитчине: Документы и материалы (1921–1941) / [Сост. В. Ф. Воловик и др.; редкол.: Г. Я. Буртяк (руководитель) и др.]. – Одесса: Маяк, 1987. – 272 с. 21. Державний архів Вінницької області, ф. 1, оп. 20, спр. 1887. 22. Поділля в період відбудови народного господарства (1921–1925 рр.). Збірник документів і матеріалів / [Ред. кол. І. О. Пшук (відпов. ред.), А. Г. Бабенко, С. Я. Вініковецький та інші]. – Вінниця, 1957. – 560 с. 23. Україна: Хроніка ХХ століття. Рік 1925: Довід. вид. / [Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Упоряд.: О. Мовчан]. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2006. – 312 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://history.org.ua/LiberUA/966-02-3958-0/966-02-3958-0.pdf>. 24. Колективізація. Голодомор. Політичні репресії / Барська районна бібліотека. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.bar-library.com/index.php?page=199>. 25. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 2071.

Николай Олейник

ГОЛОД 1925 ГОДА НА ПОДОЛИИ КАК ПРЕДПОСЫЛКА ГОЛОДОМОРА

Анализируются причинно-следственные связи насильственного проведения налогово-продовольственных кампаний 1921–1924 гг., подавления повстанческого движения, неудовлетворительного материального положения крестьян с голодом 1925 года на Подолии.

Ключевые слова: продовольственный налог, повстанческое движение, насилие, скот, посевные площади, голод.

Mykola Oliynyk

FAMINE OF 1925 IN PODILLYA AS A REHERSAL OF HOLODOMOR

The article analyses reasons and consequences of forceful food tax campaigns of 1921–1924, suppression of the rebel movement, and unsatisfactory material conditions of village population in the region of Podillya in 1925.

Key words: food tax, rebel movement, violence, cattle, fields, famine.

УДК 061.2(477)“1920”

Валентина Молоткіна

СТАНОВЛЕННЯ КОМСОМОЛЬСЬКОЇ МОНОПОЛІЇ В УКРАЇНСЬКОМУ МОЛОДІЖНОМУ РУСІ В 1920-І РР.

У статті показано, як у процесі становлення тоталітарного радянського режиму, комсомол став інструментом, за допомогою якого правляча партія впливала на молодь та інші верстви населення УСРР в 1920-і рр.

Ключові слова: комуністичне виховання, комсомол, молодь, молодіжні організації, об'єднання.

В усі часи влада прагнула залучити на свій бік молодь, яка, з її прагненням до нового, може відіграти надзвичайно важливу роль у докорінному перетворенні суспільства.

В умовах утвердження демократичного суспільства в нашій країні, актуалізується роль молодіжних об'єднань у системі соціалізації молодого покоління, його становлення. Виходячи з цього, бачиться необхідним вивчення як сучасного молодіжного руху в Україні, так і його історії та впливу молодіжних організацій на формування особистості молодого громадянина.

Наукова новизна полягає в тому, що у публікації на основі об'єктивного і комплексного підходу зроблено спробу дослідити особливості становлення монополії комсомолу у молодіжному русі Української Соціалістичної Радянської Республіки (УСРР) у 1920-і рр.

Об'єктом наукового дослідження виступає молодіжний рух у контексті соціальних змін і політичного розвитку УСРР в 1920-і роки.

Предмет дослідження – комсомол УСРР, як засіб впливу комуністичної партії на широкі верстви робітничої і селянської молоді досліджуваного періоду.

У радянській історіографії усі питання, пов'язані з комсомолом, розглядалися надзвичайно упереджено й однобічно. На сучасному історіографічному етапі заслуговують на увагу праці В. Головенька [1], В. Прилуцького [9–10], у яких вперше в Україні зроблено спробу об'єктивно та неупереджено розглянути діяльність небільшовицьких молодіжних організацій, охарактеризувати деякі концептуальні проблеми молодіжного руху.

У цій статті автор ставить за мету – дослідити, як комсомол став інструментом, за допомогою якого правляча партія впливала на молодь та інші верстви населення УСРР в 1920-і рр.

Характерною рисою молодіжного руху в період 1920-х рр. була значна кількість організацій різних напрямів, їх надзвичайно строкатий склад. Поряд з власне українськими молодіжними об'єднаннями, в Україні існували організації єврейської, польської та німецької молоді, а також молодіжні об'єднання загальноросійських партій і політичних течій, які займалися культурно-освітньою діяльністю з метою виховання молоді в національному дусі. В умовах більшовицького тоталітарного режиму усі спроби молоді створити незалежні від правлячої партії об'єднання були приречені. Лише комсомол, як складова частина режиму, мав право на існування. Ця організація з перших днів свого існування повела боротьбу за монополію в молодіжному русі.

Якщо на початку 1920-х рр. комсомол УСРР переживав глибоку кризу, (упродовж травня 1921 р. – травня 1922 р. лави спілки скоротилися на 20 тис. осіб, з 55-ти до 35 тис.) [7, с. 27–62] то приблизно з 1922–1923 рр. ситуація почала змінюватися. Поліпшилися позиції комсомолу на селі. Але й пізніше масштаби його діяльності серед селянської молоді були в цілому незначними. З кожних 100 молодих селян тільки 3 перебували у лавах Ленінської комуністичної спілки молоді (ЛКСМУ). Як визнавав орган ЦК комсомолу України, “у селі ще й досі безроздільно володіють думами парубків гетьмани, гайдамаки й батьки” [12, арк. 64]. Про значне поширення в середовищі селянської молоді “національно-шовіністичних” настроїв інформував у грудні 1926 року бюро Центрального комітету (ЦК) ВЛКСМ керівник українського комсомолу С. Височиненко [9, с. 8]. Збільшився притік робітничої молоді до лав комсомолу, активізувалася її участь в численних